

تغییر جنسیت در فقه شیعه

هانیه آذر مگین^۱

چکیده

اختلال هویت جنسی اختلالی روانپزشکی است که هم آناتومی و هم فیزیولوژی هورمونی و فرمولی کروموزومی فرد هماهنگ است حتی ظاهر جسمی هم در همان جنسی است که فرمول ژنتیک وی میباشد اما از نظر روانی از آن نقش جنسی که در آن قرار دارد در عذاب شدید میباشد و با توجه به پیشرفت های علم پزشکی و روانشناسی راه حل های مختلفی برای درمان آن وجود دارد مانند هورمون درمانی، گروه درمانی، روان درمانی و خانواده درمانی و در صورتی که هیچ یک از اینها اثر بخش نباشد بر حسب تشخیص متخصص وبا رعایت تمام استانداردها با تغییر جنسیت در مان میشود این موضوع از طریق علوم مختلفی چون پزشکی، روانشناسی، فقه، اخلاق اجتماعی قابل بررسی است اما این تحقیق در نظر دارد از راه علم فقه به این مساله بپردازد. نتیجه حاصله از این تحقیق: امام خمینی وایه الله مکارم وعده ای دیگر از علما با تغییر جنسیت بنابر شرایطی موافق هستند وایه الله سید عبد الاعلی سبزواری وایه الله سید صادق شیرازی از مخالفان تغییر جنسیت هستند. از جمله ادله موافقان تغییر جنسیت عبارت است از: قاعده اضطرار، قاعده نفی عسر و حرج، قاعده تسلیط و ادله مخالفان تغییر جنسیت عبارت است از: منافات داشتن با مصالح عمومی، ایجاد اخلال در خلقت الهی، شبیه شدن زن و مرد بایک دیگر و بالعکس، منجر شدن به حرمت و معصیت، ناباروری و عقیم شدن شخص است، البته با رعایت شرایط و ضوابطی که در مقاله به آن پرداخته شده موضوع تغییر جنسیت با شرایط خاص با قواعد حقوقی منطبق بوده و با نظم عمومی و اخلاق حسنه مغایر نیست.

کلیدواژه ها: ترانس سکسوال، تغییر جنسیت، ادله فقهی تغییر جنسیت.

مدرسه علمیه ریجانه / سطح دو^۱

مقدمه

حمد و سپاس از ان خدایی است که به انسان کرامت بخشیده و او را بر دیگر مخلوقات خود برتری داد و دین و شریعت اسلام را برای هدایت بشر قرار داد. احکام شرعی و فتوای فقهای اسلام مبتنی بر چهار دلیل می باشد که عبارتند از قرآن کریم ، روایات معصومین، دلیل عقل و اجتماع. باسیری در منابع فقهی ، در اکثر باب های فقهی همیشه سخن از اشخاص خنثی و احکام آنها وجود دارد و بحث در مورد احکام خنثی از زمان حضرت علی ع بوده است ولی بحث تغییر جنسیت پدیده ای نو ظهور است که در دهه های اخیر با پیشرفت های علم پزشکی پدیدار شده است و در فقه اسلامی از زمان امام خمینی صورت گرفته است که طبق فتوای ایشان: تغییر جنسیت مرد به زن و زن به مرد و ملحق کردن خنثی به جنس مرد یا زن با عمل جراحی حرام نیست (سال ۱۳۴۳ شمسی) و این موضوع از آن زمان مورد نقد و بررسی در علوم اسلامی جزء مسائل مستحدثه قرار گرفت .

نغمه عطایی در کتاب رشد و تحول هویت جنسی از لقاح تا پیری به بررسی هویت جنسی پرداخته، دکتر رحیم وکیلی و محمود ابراهیمی در مجله زن و مطالعات خانواده شماره ۱۸ با نگاهی جرم شناختی به تاثیر تغییر جنسیت در کانون خانواده از منظر فقه و حقوق کیفری پرداخته ، مجید موحدی و مرتضی حسین زاده کاسمانی در فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی به رابطه اختلال هویت جنسی با کیفیت زندگی پرداخته مقاله نیویورک تایمز در مورد افزایش عمل های تغییر جنسیت در ایران و... در طی این دهه ها مقالات فراوان و کتاب های مختلف پیرامون هویت جنسی و تغییر جنسیت گردآوری شده اند که بیشتر مقالات روانشناسی براساس جامعه آماری و مقالات فقهی نیز به نقد و بررسی فتواها و دلایل جواز یا حرمت یا وجوب آن پرداخته اند.

در این مقاله به بررسی تغییر جنسیت و دیدگاه فقها و ادله فقهی در مورد آن پرداخته شده است چرا که مسائل مستحدثه ای این چنین نو ظهور برای تعیین جایگاهشان در جامعه مراحلی را طی می کند و چون اختلال هویت جنسی یک اختلال روحی و روانی میباشد که متفاوت با تفاوت های جسمی دو جنسیتی و خنثی می باشد راه های درمانی فراوانی دارد و آخرین راه حل آن برای جلوگیری از بحران و معضلات شدیدتر، عمل جراحی تغییر جنسیت است

مفهوم شناسی

۱- تغییر جنسیت:

تغییر از نظر لغوی به معنای ایجاد کردن شیء بر خلاف حالت قبلش به گونه ای که از نظر فیزیکی و روحی با قبلش متفاوت باشد، تغییر و تغیر در اصطلاح فلسفی و عرفانی؛ یعنی چیزی به حالتی در بیاید که قبلاً نبوده است^۱ مفهومی است که برای انتزاع آن باید دو چیز یا دو حالت یا دو جزء یک چیز را در نظر گرفت که یکی زایل شود و دیگری جایگزین آن گردد و حتی می‌توان معدوم شدن چیزی را تغیر نامید از آن جهت که وجود آن تبدیل به غیر وجود (یعنی عدم (می‌شود، گویا این که عدم واقعییتی ندارد. حدوث را نیز می‌توان تغیر نامید از آن جهت که عدم سابق تبدیل به وجود می‌گردد^۲. معنای اصطلاح فقهی آن یعنی استحاله شدن، تبدیل شدن به چیز دیگری غیر از آن چیز اول که مربوط به جسم باشد^۳

جنسیت [gender] مجموعه ویژگی‌های فیزیکی و رفتاری و فرهنگی و روان شناختی که معمولاً در یکی از دو جنس مذکر یا مؤنث یافت می‌شود^۴ معنای لغوی جنسیت آن حالت یا ماهیتی است که از شخص حکایت میکند که حالات و تمایلات شخص توسط جنسیتش بروز و نمود پیدا میکند و معنای اصطلاحی جنسیت به الگوی خصوصیات جنسی، زیستی، کروموزوم ها، دستگاه تناسلی خارجی، غدد جنسی و خصوصیات ثانویه شخص اطلاق میگردد

تغییر جنسیت عبارت است از تبدیل یا تغییر جنسیت یک فرد از مذکر به مؤنث یا از مؤنث به مذکر یا از خنثی به مؤنث یا از مذکر به خنثی و یا از مؤنث به خنثی. البته دو مورد اخیر یعنی: «تبدیل مذکر به خنثی یا تبدیل مؤنث به خنثی» کم‌تر اتفاق می‌افتد و هیچ انگیزه اخلاقی برای انجام این نوع تغییر جنسیت وجود ندارد.^۵

۲- اختلال هویت جنسی یا ترانس سکسوال

اختلال یعنی تباه شدن کار. زیان رسیدن بکارها. نادرست شدن کار. نابسامانی. بی سر و سامانی. بی سامانی. بی نظم. بی ترتیبی. خلل پذیرفتن. (موّید). بخلل شدن کاری. (تاج المصادر بیهقی). تباهی. نقصان عقل. آشفتگی فکر. اختلال حواس^۶

هویت یا کیستی به مجموعه نگرش‌ها، ویژگی‌ها و روحیات فردا آنچه وی را از دیگران متمایز میکند

جرجانی، کتاب التعریفات، ص ۲۸^۱

مصابیح، آموزش فلسفه، ج ۲، ص ۲۸۵^۲

شاهرودی و جمعی از پژوهشگران، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت ج ۲، ص ۵۵۰-۵۵۲^۳

فرهنگستان زبان و ادب^۴

کریمی نیا، تغییر جنسیت از منظر فقه و حقوق ص ۴۸^۵

لغت نامه دهخدا ص ۱۳۲^۶

گفته می شود^۱

هویت عبارت است از مجموعه خصوصیات و مشخصات اساسی اجتماعی، روانی، فرهنگی، فلسفی، زیستی و تاریخی همسان که به رسایی وروایی بر ماهیت یا ذات گروه، به معنای یگانگی یا همانندی اعضای آن با یکدیگر دخالت کند و آنها را در یک ظرف مکانی زمانی معین به طور مشخص و قابل قبول و آگاهانه از سایر گروه ها و افراد متعلق به آن ها متمایز سازد^۲

هویت جنسی بر احساس مردانگی یا زنانگی هر فرد از خود اطلاق می شود به عبارت دیگر یک حالت روان شناختی است که بازتاب احساس درونی شخص از مرد یا زن بودن خویش است در اکثر افراد این احساس در ۲ تا ۳ سالگی ظاهر می شود (کاپلان سادوک ۱۳۸۲). هویت جنسی از دیدگاه های روان شناسان به طرق مختلف تعریف شده است. کلبرگ و ذاکر هویت جنسی را به صورت آگاهی و شناخت می دانند که در آن فرد عضو یک جنس است. کاگان، هویت جنسی را به عنوان سطح یا درجه ای می داند که یک فرد از جنسیت خود، آگاه است. به عنوان آنچه که، الگوهای فرهنگی برای جنسیت یک فرد در نظر می گیرد. بم هویت جنسی را به عنوان، درجه ای از درونی کردن فشارهای اجتماعی برای قالب جنسی می داند. گرین و اسپنسر، هویت جنسی را به عنوان یک احساس اساسی و تعهدهای مربوط به پذیرش و تعلق داشتن به یک جنس می دانند. ایگان و پری معتقدند که بهتر است هویت جنسی را مجموعه ای از افکار و احساسات بدانیم که یک فرد درباره ی جنسیت خود و عضویت در آن دارد که از پنج سطح ساخته شده: ۱) آگاهی از عضویت و تعلق به یک جنس ۲) شخصیت جنسی ۳) خشنودی و رضایت جنسی ۴) احساس فشار برای انطباق جنسی ۵) سوء گیری درون گروهی نقش جنسی^۳

اختلال هویت جنسی به وضعیتی اطلاق میشود که در آن فرد به طور مستمر و پایدار از جنسیت بیولوژیک خود ناراضی است و تمایل و اصرار بر متعلق بودن به جنس مقابل را دارد و ترانس سکسوئل نیز به گروهی از مبتلایان به اختلال هویت جنسی گفته میشود که پیوسته در صدد کسب خصوصیات ظاهری و آناتومیک جنس مخالف خود و رهایی از خصوصیات جنس آناتومیک خود هستند.^۴

انواع تغییر جنسیت و احکام فقهی آن ها

نوع اول: شخصی که دارای آلت تناسلی مردانه و زنانه است، و می تواند با عمل جراحی یکی را

۱ نجفی، هویت شناسی، ص ۲۶۰، ۱۳۹۲

۲ ویکی پدیا، دانشنامه آزاد

۳ ویکی پدیا، دانشنامه آزاد

۴ خبرگزاری دانشجویان ایران، ایسنا ۱۵ فروردین ۱۳۹۴

بردارد، این گروه خنثی نام دارد. خنثی از دیدگاه فقه اسلامی و علم پزشکی دارای تقسیماتی به شرح ذیل می باشد فقه اسلامی اشخاص با مشخصات ذیل را به عنوان خنثی تلقی می نماید^۱

الف) خنثای مشکل: به خنثایی اطلاق میگردد که زن یا مرد بودنش مشخص نیست و نسبت به زن یا مرد بودن او هم، هیچ گونه ترجیحی در بین نباشد در خنثای مشکل نمی توان زن را بر مرد و یا مرد را بر زن ترجیح داد. صاحب «مصلحات فقه» در این زمینه بیان داشته اند: ظاهر آن است که عمل جراحی تغییر جنسیت برای خنثی جایز است، پس اگر به یکی از دو جنس مذکر یا مؤنث ملحق شود و به صورت معین آثار آن جنس در وی ظاهر شود، در این حالت تغییر جنسیت صدق می کند و آثار شرعی جنس جدید مرد یا زن (بر وی جاری خواهد شد و اگر آثار هیچ کدام از دو جنس مذکر و مؤنث در وی ظاهر نشود، وی (خنثی مشکل) است. لذا ایشان این نوع از افراد را شایسته ی تغییر جنسیت میدانند^۲

ب) خنثای غیر مشکل: به خنثایی اطلاق میگردد که می توان از طریق نشانه و علامت، تشخیص داد که به کدام جنس متصف میگردد؛ فقهاء با عنایات به دلایل متعدد، این نوع از اصلاح جنسیت را اگر چه مستلزم امور حرام می شود، جایز می دانند. در مورد تغییر جنسیت این گروه آمده است: خنثای مذکر، خنثای غیر مشکلی است که به جنسیت مذکر ملحق می شود، در این مورد نیز می توان گفت که تعبیر اصلاح جنسیت صحیح است نه تعبیر تغییر جنسیت، زیرا در این مورد نیز با عمل جراحی در واقع جنسیت شخص اصلاح گردیده است. در مورد حکم تغییر جنسیت این شخص فقهاء قائل به جواز شده اند لذا احدی از آنان در حکم این مسأله اختلافی با بقیه فقهاء ندارد^۳.

شماری از خنثی از دیدگاه پزشکی به اشخاص ذیل اطلاق میشود:

الف) هرمافرودیسم کاذب مذکر: به خنثایی اطلاق می گردد که دارای شخصیتی مردانه می باشد، لکن آن چه از نشانه های بیرونی آن حکایت می کند، این است که آن نشانه ها به زنان بیشتر شباهت دارد^۴

ب) هرمافرودیسم کاذب مؤنث: دقیقاً بر عکس صورت قبلی می باشد، و لذا اعضای جنسیتی این اشخاص یا مردانه است و یا این که شباهت زیادی به مردانه دارد^۵.

^۱ شهیدی، شرح لعمه،

^۲ مشکینی، مصلحات فقه، ج ۱، ص ۱۵۵

^۳ قربانی و دیگران، بررسی حکم فقهی و پزشکی تغییر جنسیت، ص ۹.

^۴ جعفری، جایگاه جنسیت در حکومت ایران

^۵ همان

مرد تبدیل شود، و ازدواج کند.

برخی از فقهای شیعه در جواب این گونه از اشکالات فقهای اهل سنت بیان نموده اند: در تغییر جنسیت اگر مردی تغییر جنسیت داده و به زن تبدیل شود، به طور کلی از موضوع مرد بودن خارج گشته و تبدیل به زن می شود بنابراین ازدواج آنان هیچ گونه اشکالی ندارد. همچنین این شباهت سازی زمانی به وقوع می پیوندد که زن و مرد از لحاظ پوشش خود را شبیه یگدیگرسازند، لکن تغییر جنسیت این گونه نیست زیرا مرد از موضوع مرد بودن خارج و به جنس زن تبدیل می گردد، فلذا شباهتی در کار نیست. **به وجود آمدن نقصان و خلل در جسم انسان** در فقه اسلامی مشهور است که اگر شخصی به طور عمدی عضو یا اعضای از خود و یا دیگران را از بین ببرد و یا خللی در کارایی آن ها به وجود آورد، مرتکب یکی از حرمت های مسلم اسلامی شده است، بنابراین به علت این که عمل تغییر جنسیت موجب اخلال در کارایی و حتی تعطیل دن شماری از اعضای انسان می شود مشمول حکم حرمت قرار می گیرد. شیخ یوسف مدنی در این راستا بیان می نماید: «لازمه ی تغییر جنسیت این است که اعضای را چه از مرد، و چه از زن از بین ببرند و اعضای دیگر را جایگزین آن کنند و این عمل شرعاً جایز نیست، لکن اگر در این کار ضرورت و اضطرار وجود داشته باشد مشروع و بلا اشکال میباشد.

برخی از فقهاء تغییر جنسیت اشخاص را از جمله مختصات خداوندی دانند و او را قادر بر این عمل می دانند و لذا این عمل از حیطة ی اختیار بشری خارج است و به علم لایتنهای خداوند منحصر میگردد لذا علم بشر را بدان راهی نیست.

ناسازگاری با فطرت خداوند شماری از فقهای اهل سنت بر این عقیده اند که تغییر جنسیت با فطرت خداوند در تضاد و ناهماهنگی است. همانا وجود مذکر و مؤنث در میان موجودات زنده، امری لازم برای ازدواج و تکثیر نسل و ادامه ی نسل بشری است، و خداوند متعال مذکر و مؤنث را آفرید که هر یک دیگری را تکمیل کنند، لذا قانون گذار تغییر جنسیت را حرام کرده چون با فطرت الهی مخالفت دارد. در پاسخ شماری از فقهاء اظهار داشته اند: اگر چه از امور فطری انسان ازدواج و ایجاد نسل است، لکن تغییر جنسیت از عناوینی نیست که موجب تغییر در فطرت الهی باشد و با آن در تضاد باشد و انسان را از انسانیت خود دور نماید، اگر چه شمار ی از صفات انسان با تغییر جنسیت، تغییر می یابند لکن در آن حد نیست که با فطرت الهی در تضاد باشد.^۱

۵- ناباروری و عقیم شدن شخص

تغییر جنسیت در جنسیت شخص آثار مخربی به وجود می آورد که در نهایت به عقیم شدن دائمی شخص منتهی می شود، زیرا اگر زن تغییر جنسیت دهد و به مرد تبدیل شود در واقع او را عقیم کرده

^۱ قربانی، بررسی حکم فقهی و پزشکی تغییر جنسیت، ص ۹.

اند و همچنین اگر مرد به زن تبدیل گردد نیز این مسأله صادق است، لذا یکی از امور مسلم و قطعی نزد فقهای

مذاهب اسلامی این مهم است که عمل تغییر جنسیت موجبات ناباروری دائم و عقیم شدن شخص را به دنبال دارد، لذا شماری از آنان به شدت مردم را از انجام این عمل نهی نموده اند. البته ناگفته نماند اینکه شماری از آنان بر این مسأله قید اضافه نموده اند و با عنایت به این قید از حکم حرمت تغییر جنسیت تا حدودی صرف نظر نموده اند، بنابراین در این رابطه اظهار داشته اند: در بعضی موارد امکان باروری وجود دارد و این مهم زمانی تحقق می یابد که همزمان با تغییر جنسیت مرد به زن، رحم زن را نیز به او ببیوندند، بنابراین با این اوصاف و شرایط نمی توان قائل به حرمت مطلق این عمل شد^۱

نتیجه گیری

بیماری اختلال هویت جنسی (ترانس سکسوال) نوعی اختلال روانی است که افرادی در جامعه دچار آن میباشند. این افراد نیز مانند بسیاری از بیماران، نیاز به پذیرش و درمان دارند و عدم پذیرش آنها برای خودشان و جامعه مشکلاتی به همراه دارد. بهترین راهکار این است که این مساله را بخشی از مسائل انسانی بدانیم. در مورد نوع رفتار و معاشرت با آنان در جامعه نیازمند فرهنگسازی هستیم جنسیت مانند خیلی از پدیده ها امری نسبی است و افراد در انتخاب جنسیت خود مختار نیستند و عوامل بسیاری در تعیین آن نقش دارند؛ شایسته است که جنسیت و شخصیت این گروه از افراد جامعه (بیماران تغییر جنسیتی) خصوصاً ترانس سکسوال ها، بیش تر مورد توجه قرار گیرد و آخرین راه درمان این اختلال تغییر جنسیت می باشد و به منظور بهتر زیستن این افراد صورت می گیرد و هرگونه اقدام در این مورد بایستی با رعایت قوانین و احکام شرعی و تابع مقررات و مطابق با فطرت انسان انجام گیرد تا راه هرگونه سوءاستفاده و هرج و مرج در این مورد بسته شود. انواع تغییر جنسیت شامل ۱- خنثی شخص دارای آلت تناسلی مردانه و زنانه است و با عمل جراحی میتواند یکی را بردارد که به دوبخش خنثی مشکل و خنثی غیر مشکل تقسیم میشود در خنثی غیر مشکل که از طریق نشانه و علامت می توان تشخیص داد که به کدام جنس متصف است اتفاق نظر بیشتر فقها در تغییر جنسیت است ولی خنثی مشکل که مرد یا زن بودن آن مشخص نیست اختلاف وجود دارد. از نظر پزشکی خنثی شامل: هرما فردیسم کاذب مذکر، هرما فردیسم کاذب مونث، هرما فردیسم حقیقی (نشانه های مردانه و زنانه هر دو را داراست)، میشود ۲- شخص یک آلت تناسلی مخفی دارد که جنسیت واقعی او باید با عمل جراحی مشخص شود ۳- یک آلت تناسلی دارد که با شخصیتش ناسازگار میباشد و به آنها تراجنسیتی یا نارضایتی جنسی اطلاق میشود و باید با روان درمانی

وروان کاوی آنها را درمان کرد تا جسم و هویت جنسی خود را بپذیرند و در صورت عدم موفقیت طبق نظر روانپزشک مبادرت به تغییر جنسیت مینمایند و به آنها ترانس سکسوالیته گویند ۴- شخصی که هیچ آلتی ندارد و از نظر فقه این شخص ممسوح نامیده میشود و جنسیت او توسط قرعه مشخص میشود ۵- آلت تناسلی مناسب با جنس دارند، مشکل روانی هم ندارند ولی خواستار تغییر جنسیت هستند که اتفاق نظر بر حرام بودن تغییر جنسیت چنین افرادی است.

ادله و مستندات موافقان تغییر جنسیت بیان میکنند همچون: قاعده اضطرار چون شخص خنثی چاره ای جز تغییر جنسیت ندارد و در برزخ دوگانگی است و با استناد به این قاعده قایل به وجوب تغییر جنسیت شخص خنثی شده اند. قاعده نفی عسر و حرج شخص خنثی از جهت رعایت احتیاط های شرعی و اینکه نمیتواند با کسی ازدواج کند در عسر و حرج است و اگر اقدام به تغییر جنسیت نماید عسر و حرج از او برداشته میشود. بنابر قاعده تسلیط اگر تغییر جنسیت بر انسان ضرری نرساند جایز است

ادله مستندات مخالفان تغییر جنسیت بیان میکنند همچون: ادله منافات داشتن با مصالح عمومی، ایجاد اخلال در خلقت الهی، شبیه شدن زن و مرد به یک دیگر و بالعکس، منجر شدن به حرمت و معصیت، به وجود آمدن نقصان و خلل در جسم انسان، ناسازگاری با فطرت دانسته اند بنابر این ادله تغییر جنسیت را رد میکنند

اهل سنت به طور مطلق تغییر جنسیت را رد نموده و حرام میدانند ولی فقهای شیعه در مورد تغییر جنسیت نظر متفاوتی دارند به طور نمونه ایت الله مکارم و امام خمینی تغییر جنسیت را بنابر شرایطی جایز میدانند، سید صادق شیرازی و سید عبد الاعلی جزایری تغییر جنسیت را جایز نمیدانند.

در مورد وضعیت تغییر جنسیت از میان سه نظریه ی بیان شده مشروعیت مطلق، ممنوعیت مطلق و مشروعیت مشروط، نظریه ی سوم با اصول مسلم پزشکی و مدارک و موازین فقهی انطباق بیش تری دارد؛ در مورد افراد ترانسکسوال یا خنثی های روانی در صورتی که پزشکان و روان شناسان بیمار بودن او را با توجه به ملاک های تعیین شده، تشخیص دهند، به طوری که نسبت به معالجه ی او، از طریق دیگر رفتار درمانی و ... ناامید شوند و راهی جز تغییر جنسیت نداشته باشد، می توان نتیجه گرفت که با توجه به سیره ی عقلاء مبنی بر لزوم درمان تا حد امکان و احادیث تشویق کننده مریض برای مراجعه به پزشک، تغییر جنسیت این گروه مشروع می باشد. اما تغییر جنسیت افراد سالم که هیچ مشکل جنسی ندارند غیر قانونی و نامشروع است، زیرا این عمل علاوه بر اینکه به شخص صدمات غیر قابل جبران روحی و جسمی وارد می کند و باعث قطع نسل وی می شود، هزینه های سنگینی نیز برای او در پی خواهد داشت که مخالف اخلاق حسنه و نظم اجتماعی است. در صورتی که اگر شخص مطابق استانداردهای پزشکی، تغییر جنسیت دهد، حق دارد تقاضای اصلاح شناسنامه خود از دادگاه های دادگستری کند تا جنسیت و نام جدید خود را در آن درج کند. از آن جا که زن و مرد در بسیاری از

احکام فقهی و حقوقی تفاوت های زیادی با یکدیگر دارند، پس از حصول تغییر جنسیت، آثار و تبعات فراوانی بر این دگرگونی مترتب می شود و بسیاری از احکامی که شخص، سابقاً ملزم به رعایت آن ها بود به سبب این تغییر عوض می شود و لذا می توان گفت جنسیت فعلی فرد ملاک تعلق تکالیف بر وی از زمان تحقق تغییر جنسیت می باشد.

مشاورین و محققین مذهبی با رویکرد اعتقادی میتوانند در زمینه درمان این بیماری با روانشناسان و پزشکان متخصص همکاری کنند و به راه های درمانی بیشتری دست یابند.

منابع :

۱. جنتی، احمد، رساله توضیح المسائل، قم، ۱۹۹۲ میلادی
۲. جرجانی، سید شریف علی بن محمد، کتاب التعریفات، ص ۲۸، تهران، ناصر خسرو، چاپ چهارم، ۱۳۷۰ ش
۳. خوئی، مصباح الفقاها، نجف اشرف، ۱۹۷۸ میلادی
۴. دهخدا، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷
۵. شهیدی، سید مهدی، تشکیل قراردادها، تهران، ۲۰۰۳.
۶. _____، شرح لعمه، قم، ۱۹۸۹.
۷. عطایی، نغمه، رشد و تحول هویت جنسی از لقاح تا پیری، چهار درخت، بیرجند، ۱۳۹۷
۸. قرضاوی، یوسف، الحلال والحرام فی الاسلام، تهران، ۱۹۸۸ میلادی
۹. قمی، محمد، کلمات سدیدت در مسائل الجادیده، قم، اسلامی، ۱۹۸۴.
۱۰. لنکرانی، فاضل، مجمع المسائل، قم، دارا لقرآن الکریم، ۱۹۹۸.
۱۱. محسنی، محمد اصف، الفقه و المسائل طیه، بیروت، دارالحیاء، ۱۹۹۹.
۱۲. مصباح، محمد تقی، آموزش فلسفه، ج ۲، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر، رساله استفتائات، قم، ۲۰۰۱.
۱۴. _____، بحث فقهات اخلاق، قم، امام علی بن ابیطالب، ۲۰۰۱
۱۵. مشکینی، علی، مصطلحات فقه، قم، دارالعلم، ۱۹۸۵ میلادی..

۱۶. یزدانپناه، لیلیا، صمدیان فاطمه، ((بررسی اختلال هویت جنسیتی دگرجنس خواهی (با تأکید بر نقش نجفی، موسی، هویت شناسی، ارما، بی جا، ۱۳۹۲
۱۷. خانواده)، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰
۱۸. جواهری، گروه روانشناسی دانشگاه لرستان، (اختلال ملال جنسیتی)، ۲۹۱۹، رویش روان شناسی، شماره ۴، شماره پیاپی ۱۲ زمستان ۲۹
۱۹. جعفری، جایگاه جنسیت در حکومت ایران، تبریز دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۹۸۸.
۲۰. شاهرودی، سید محمود، جمعی از پژوهشگران، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت، ج ۲، موسسه دایره المعارف اسلامی، چاپ اول، ۱۴۲۶ ق
۲۱. قربانی، فتح الله، ملحان، مریم، نمازی، حسن، (بررسی حکم فقهی و پزشکی تغییر جنسیت)، ۱۳۹۰، ص ۹.
۲۲. کریمی نیا، مهدی، (تغییر جنسیت از منظر فقه و حقوق) ح/ ۶۰۰/۲۴۱
۲۳. کاپلان، سادوک، خلاصه روانپزشکی، علوم رفتاری روانپزشکی بالینی، (مترجم: رفیعی ورضایی) تهران، سالمی و انتشارات سمت، ۱۳۸۰ ش
۲۴. واحدی، مصطفی، دیگران، (نقش عوامل ژنتیکی در اختلال هویت جنسی با رویکردی به دیدگاه های حقوقی و فقهی پیرامون)، فصل نامه حقوق پزشکی، سال دهم، شماره ۳۸، ۱۳۹۵
- ۲۵.
۲۶. خبرگزاری دانشجویان ایران، ایسنا، بنیان گذار ابوالفضل فاتح، مالک جهاد دانشگاهی، ۱۹۹۹م
۲۷. ویکی پدیا، دانشنامه آزاد، مالک بنیاد ویکی پدیا،

Commented [Mw1]: بر اساس حروف الفبا تنظیم شود

Commented [Mw2]: حروف الفبا

Commented [Mw3]: سایت نامعتبری است حذف شود